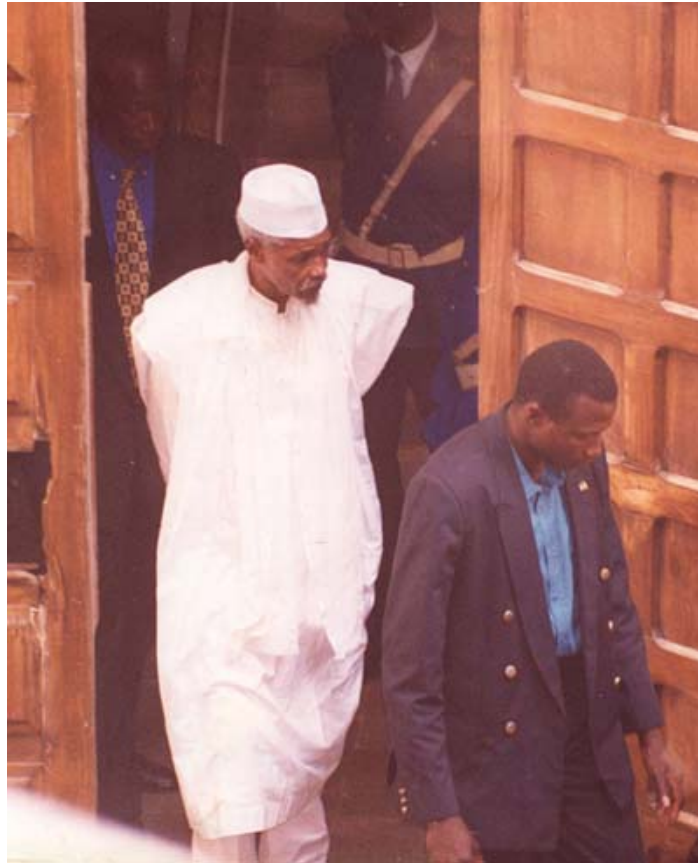

HISSÈNE HABRÉ

BRINGING A DICTATOR TO JUSTICE

HUMAN
RIGHTS
WATCH

Bringing a Dictator to Justice

Human Rights Watch has been working since 1999 with the victims of Chad's exiled former president, Hissène Habré, to bring him to trial.

Habré was first indicted in Senegal in 2000 before courts ruled that he could not be tried there. His victims then turned to Belgium and, after a four-year investigation, a Belgian judge in September 2005 issued an international arrest warrant charging Habré with crimes against humanity, war crimes and torture committed during his 1982-90 rule and requested his extradition. Senegal then asked the African Union to recommend a course of action. In July 2006, the African Union called on Senegal to prosecute Hissène Habré “in the name of Africa,” and President Abdoulaye Wade declared that Senegal would do so.

In 2007-2008, Senegal amended its constitution and laws to lift the legal obstacles to Hissène Habré’s trial, but took no action to begin a case. On September 16, 2008, fourteen victims filed complaints with a Senegalese prosecutor accusing Habré of crimes against humanity and torture. Senegal has said, however, that it will not process the complaints until it receives €7 million from the international community for all the costs of the trial, and President Wade has threatened to send Habré out of Senegal.

Faced with Senegal’s inaction, Belgium on February 19, 2009 asked the International Court of Justice (ICJ) to order Senegal to prosecute or extradite Habré. Belgium also asked the ICJ immediately to order Senegal not to allow Habré to leave Senegal pending the court's judgment on the merits.

Background

Hissène Habré ruled the former French colony of Chad from 1982 until he was deposed in 1990 by current President Idriss Déby Itno and fled to Senegal. His one party regime was marked by widespread atrocities. Habré periodically targeted various ethnic groups such as the Sara (1984), Hadjerai (1987), Chadian Arabs and the Zaghawa (1989-90), killing and arresting group members en masse when he believed that their leaders posed a threat to his rule. The exact number of Habré's victims is not known. A 1992 Truth Commission accused Habré's government of some 40,000 political murders and systematic torture. Most predations were carried out by his dreaded political police, the Documentation and Security Directorate (DDS), whose directors all came from Habré's small Gorane ethnic group and which reported directly to Habré.

The United States and France supported Habré, seeing him as a bulwark against Libya's Moemmar Qaddafi. Under President Ronald Reagan, the United States gave covert CIA paramilitary support to help Habré take power and then provided his regime with massive military aid. The United States also used a clandestine base in Chad to organize captured Libyan soldiers into an anti-Khaddafi force.

Since Habré's fall, Chadians have sought to bring him to justice. The Chadian Association of Victims of Political Repression and Crime (AVCRP) compiled information on 792 victims, hoping to use the cases in a prosecution of Habré. The Truth Commission called for the "immediate prosecution" of those responsible for atrocities. With many ranking officials of the Déby government involved in Habré's crimes, however, the new government did not pursue Habré's extradition from Senegal.

Habré is Indicted in Senegal

In 1999, with the Pinochet precedent in mind, the Chadian Association for the Promotion and Defense of Human Rights (ATPDH) requested Human Rights Watch's assistance in helping Habré's victims bring him to justice in his Senegalese exile. HRW put together a coalition of Chadian, Senegalese, and international NGOs, including the African Assembly for the Defence for Human Rights (RADDHO) and the International Federation of Human Rights Leagues (FIDH), to support the victims.

With the coalition's support, seven Chadian plaintiffs accused Habré of torture and crimes against humanity in a Dakar court in January 2000. The victims testimony before Investigating Judge Demba Kandji was buttressed by the Truth Commission report and the AVCRP's documentation. On February 3, 2000, Judge Kandji indicted Habré on charges of torture and crimes against humanity and placed him under house arrest.

Unfortunately, politics then entered the picture. A panel presided by the newly-elected president of Senegal, Abdoulaye Wade transferred Judge Kandji off the case and the state prosecutor joined Habré's motion to dismiss the case.

Under the U.N. Convention against Torture, Senegal is obliged to either prosecute or extradite alleged torturers who enter its territory. A court of appeals nevertheless ruled that Senegalese courts had no competence to pursue crimes that were not committed in Senegal. The victims appealed the decision to the Cour de Cassation, Senegal's court of final appeals, which upheld the dismissal on March 20, 2001.

The Case Moves to Belgium

Even before the Senegalese dismissal, another group of 21 victims, including 3 Belgium citizens, had quietly filed a case against Habré in Belgium, to create the possibility of extraditing him to stand trial there. Belgian law then provided "universal jurisdiction" over genocide, crimes against humanity, or war crimes, regardless of the link to Belgium. (In 2003, that law was repealed, but the repeal did not affect the Habré case.)

In April 2001, just after the Cour de Cassation decision, President Wade declared publicly that he had given Habré one month to leave Senegal. This abrupt decision was a tribute to the victims' efforts, but raised the possibility that Habré would go to a country out of justice's reach. The victims appealed to the U.N. Committee against Torture (CAT), which, in an extraordinary move, called on Senegal to "take all necessary measures to prevent Mr. Hissène Habré from leaving the territory of Senegal except

pursuant to an extradition demand." Following a similar appeal by U.N. Secretary-General Kofi Annan, President Wade agreed to hold Habré in Senegal pending an extradition request.

In May 2001, Reed Brody and Olivier Bercault of Human Rights Watch discovered the files of Habré's dreaded political police force, the DDS, piled knee-deep through several rooms in its abandoned N'Djamena headquarters. Among the tens of thousands of documents were daily lists of prisoners and deaths in detention, interrogation reports, surveillance reports, and death certificates. The files detail how Habré placed the DDS under his direct control, organized ethnic cleansing, and kept tight control over DDS operations. The documents give the names of 12,321 abuse victims, 1,208 who died in detention.

In February and March 2002, Brussels Investigating Judge Daniel Fransen visited Chad together with a Belgian state prosecutor and four policemen. The team interviewed victims and Habré-era officials, visited the five N'Djamena jails where the DDS systematically tortured prisoners, as well as the sites of mass graves, and took copies of the DDS documents. In October 2002, the government of Chad told Judge Fransen that it would waive any immunity that Habré might seek to assert.

After years of investigation, on September 19, 2005 Judge Fransen issued an international arrest warrant against Habré. The same day Belgium asked for Habré's extradition from Senegal.

Senegal Sends the Extradition Request to the African Union

The extradition request received the support of U.N. Secretary-General Kofi Annan and, President of the African Union Commission Alpha Oumar Konaré. Chadian victims came to Senegal to tell their stories, and Senegalese victims of Habré's rule confirmed their accounts. At the same time, Habré had used the money he had stolen from the Chadian treasury to build support in influential sectors of Senegalese society.

The Senegalese authorities arrested Hissène Habré on November 15, 2005. However, following the recommendation of the state prosecutor, on November 25 the Court of Appeals of Dakar ruled that it had no jurisdiction to rule on an extradition request against a former head of state. Under Senegalese law, the decision thus went to President Wade. On November 27 the foreign minister of Senegal announced that "Senegal, sensitive to the complaints of victims who are seeking justice, will abstain from any act which could permit Hissène Habré to not face justice. It therefore considers that it is up to the African Union summit to indicate the jurisdiction which is competent to try this matter.

At its January 2006 summit the African Union set up a Committee of Eminent African Jurists (CEAJ) to consider the options available for Habré's trial, giving "priority for an African mechanism."

The United Nations Rules against Senegal

In a decision rendered on May 19, 2006, on the merits of the victims' case, the UN Committee against Torture (CAT) concluded that Senegal had violated the UN Convention against Torture by failing to prosecute or extradite Habré. CAT called on Senegal "to submit the present case to its competent authorities for the purpose of prosecution or, failing that," to extradite Habré to Belgium or another country that has made an extradition request, to comply with that request, or, should the case arise. CAT also noted Senegal's obligation to "adopt the necessary measures, including legislative measures, to establish its jurisdiction" over Habré's alleged crimes.

The AU Mandates Senegal to Prosecute Habré "On Behalf of Africa"

In its report to the July 2006 AU Summit, the CEAJ noted, "Since Habré is within its territory Senegal should exercise jurisdiction over him. As a State party to the Convention Against Torture, Senegal is under an obligation to comply with all its provisions." Citing the CAT ruling, it added that "[i]t is therefore incumbent on Senegal in accordance with its international obligations, to take steps, not only to adapt its legislation, but also to bring Habré to trial." On July 2 the African Union heads of state called on Senegal to prosecute Hissène Habré "on behalf of Africa," and President Wade declared that Senegal would do so.

Senegal Moves, Slowly

Over two years, Senegal amended its constitution and laws to lift the legal obstacles to Hissène Habré's trial.

On February 12, 2007, President Wade signed laws incorporating the crimes of genocide, crimes against humanity and war crimes and giving Senegalese courts competence over these crimes even when committed outside of Senegal. In August 2008, Senegal amended its constitution to make clear, in accordance with international law, that its courts could prosecute genocide, crimes against humanity and war crimes committed in the past.

But Senegal has failed to begin proceedings against Habré. A governmental commission first proposed creating a new court to try Habré, with a new building and 15 new judges paid at top United Nations salaries, for a €66 million price tag. A second report, presented in late 2007, provides for trying Habré before the regular Senegal courts with an estimated cost of €27.4 million, including €8 million to reconstruct a courthouse. In April 2008, Senegal appointed the former coordinator of Hissène Habré's legal team, Madické Niang, as Minister of Justice - a key position for the organization of the trial.

The Presidents of Switzerland and France in 2007 announced that they would provide assistance to Senegal for the conduct of the investigation and trial. The Netherlands, Belgium and the European Commission have also committed to help Senegal. In January

2008, a European Union team visited Senegal to pave the way for EU support for the trial, but requested a revised and detailed budget, which has yet to be presented.

Faced with Senegal's slow progress, on September 16, 2008, fourteen victims filed complaints with a Senegalese prosecutor accusing Habré of crimes against humanity and torture in an attempt to get the case started, but the Senegalese authorities have refused to act on the complaints. Senegal has said that it will not move forward until it receives full international funding for all the costs of the trial. Moreover, President Wade declared that if Senegal did not receive full international funding he would make Habré "leave Senegal".

On October 6, 2008, Hissène Habré filed a complaint before the ECOWAS Court of Justice alleging that Senegal violated his fundamental rights, such as the right to a fair trial or the principle of non retroactivity. On December 16, 2008, one hundred and fourteen of Habré's victims presented a request to intervene before the Court.

Belgium asks World Court to Act

Faced with Senegal's inertia and Wade's threats, Belgium on February 19, 2008 took the extraordinary step of filing a case with the International Court of Justice (ICJ), the UN's highest tribunal, alleging that Senegal had violated the torture convention and its other obligations under international law by failing to prosecute or extradite Habré. Belgium asked the ICJ to rule that Senegal was obliged to prosecute Habré or, failing that, to extradite him to Belgium. Belgium also asked the ICJ immediately to order Senegal not to allow Habré to leave Senegal pending the court's judgment on the merits.

The Effect of the Case in Chad

The victims' actions are a direct challenge to the continuing power in Chad of Habré's accomplices, who have responded violently: the victims' Chadian lawyer, Jacqueline Moudeina, was severely injured by shrapnel from a grenade thrown at her by security forces commanded by one of Habré's accused henchmen. A number of victims have been threatened or lost their jobs.

The victims have also used the Habré case to seek broader justice. A July 2005 report by Human Rights Watch listed forty-one of Hissène Habré's henchmen who still held positions of power in Chad while noting that his victims had never received compensation or recognition from Chad's current government. In response, Chad's prime minister announced that the government would remove all of Habré's accomplices from government, that the government would quickly consider a draft law to compensate Habré's victims, and that it would construct a monument to honor the memory of the victims as soon as it had the funds to do so. While some agents have in fact been removed, the other measures have not been taken. A case filed by the victims in Chadian courts in 2000 for torture, murder, and "disappearance" against named members of the DDS has moved very slowly.

TCHAD

Hissène Habré devant les juges ?

La Belgique a demandé à la Cour internationale de justice d'ordonner au Sénégal de poursuivre l'ancien homme fort tchadien. Les autorités sénégalaises tentent de monnayer leur bon vouloir.

LE SOIR
Bruxelles

Ça suffit ! La Belgique vient de taper du poing sur la table fin février. Petit rappel des faits : la justice belge est prête depuis 2005, après quatre ans d'instruction, à juger l'ancien dictateur Hissène Habré [qui a dirigé le Tchad de 1982 à 1990 et est accusé d'avoir fait assassiner des milliers de ses compatriotes] pour crimes contre l'humanité à la suite de plaintes déposées dans le cadre de la loi de compétence universelle. Or le Sénégal, pays dans lequel Habré a été placé en résidence surveillée et qui a été chargé en 2006 par l'Union africaine de le juger, ne bouge pas, refusant d'extrader l'ancien despote vers la Belgique mais ne mettant aucune procédure en route pour le juger.

Voilà pourquoi la Belgique, qui avait émis en septembre 2005 un mandat d'arrêt international contre Habré auquel le Sénégal n'avait donc pas donné suite, vient de demander à la Cour internationale de justice (CIJ) d'ordonner au Sénégal d'enfin poursuivre pénalement l'ex-président tchadien ou de l'extrader pour qu'il soit jugé en Belgique. "L'abstention du Sénégal de poursuivre M. Hissène Habré ou de l'extrader vers la Belgique, pour qu'il réponde des crimes contre l'humanité qui lui sont imputés, viole l'obligation générale de réprimer les crimes de droit international humanitaire", indique la Belgique dans sa requête à la CIJ, qui est le principal organe judiciaire des Nations unies et dont les décisions sont contraignantes. Et, alors que le président sénégalais Abdoulaye Wade a déclaré récemment au moins trois fois que le Sénégal pourrait mettre fin à la résidence surveillée de Hissène Habré, la Belgique demande à la CIJ d'ordonner au Sénégal de prendre "toutes les mesures" pour que Habré "reste sous le contrôle et la surveillance des autorités judiciaires du Sénégal".

"Cette démarche belge est une très bonne chose", réagit Reed Brody, porte-parole européen de Human Rights Watch (HRW) et conseiller juridique des victimes tchadiennes de Habré. "Cette action vise à mettre fin à ce feuilleton politico-judiciaire qui dure depuis trop longtemps, dix-huit ans déjà. Les victimes commencent à perdre tout espoir, elles se disent qu'elles mourront sans avoir vu Habré être jugé. Il était donc temps de mettre la pression sur le Sénégal, et la Belgique l'a fait, courageusement. Nous avons toujours voulu que Habré soit jugé en Afrique, mais si le Sénégal ne le fait pas, alors il est temps de l'extrader. Il n'y a guère de doute : la requête belge va prévaloir. Le Sénégal a ici l'occasion de se ressaisir, il faut que sa justice commence enfin à instruire les

► Le chef de l'Etat du Sénégal, Abdoulaye Wade, protège l'ex-président du Tchad, Hissène Habré, malgré l'opposition des organisations des droits de l'homme sénégalaises. Dessin de Samy paru dans N°Djamena Bi-Hebdo, Tchad.

plaintes déposées par les victimes de Habré." Mais le Sénégal refuse de commencer à instruire les plaintes tant que la communauté internationale ne lui aura pas versé 27 millions d'euros, montant qu'il estime nécessaire pour mener à bien le procès de Habré, une somme que certains estiment très exagérée.

"Ce n'est pas le montant qui me choque, poursuit Reed Brody, mais bien le fait que le Sénégal n'a jamais présenté de budget détaillé et crédible. Or ce budget dépendra de la stratégie de poursuite que la justice sénégalaise pourrait adop-

ter : soit se lancer dans un procès-fleurve façon Milosevic, ou alors s'occuper de faits plus circonscrits. Le budget ne sera pas le même s'il faut convoquer 300 témoins ou une dizaine !" Quant à l'Union africaine (UA), elle joue un rôle ambigu. "L'UA a donné mandat au Sénégal pour juger Habré, mais ne lui a apporté aucun soutien effectif", détaille l'expert de HRW. "Il lui a fallu seize mois pour nommer un envoyé spécial, dont le mandat n'est pas très clair et qui est allé deux fois au Sénégal à ses frais ! L'UA s'offusque à l'idée de voir des dirigeants africains accusés de crimes contre l'humanité en

Europe, mais l'Afrique devrait montrer qu'elle a la capacité de les juger elle-même. Or, dans le dossier Habré, elle a jusqu'ici démontré le contraire !" Cet immobilisme est d'autant plus rageant pour les victimes et pour tous ceux qui veulent faire avancer la justice internationale que le dossier contre Hissène Habré est en béton : il contient des documents de la police politique tchadienne expliquant par le menu comment le président Habré organisait la répression. Des preuves aussi nombreuses que solides.

Véronique Kiesel

JUSTICE INTERNATIONALE Le Sénégal protège les dictateurs

Le président sénégalais n'a aucune envie de faire juger Hissène Habré, soucieux qu'il est de répondre à la pression du "syndicat des chefs d'Etat africains".

Lasse de voir le Sénégal traîner les pieds pour organiser le procès de l'ancien président tchadien Hissène Habré, la Belgique a saisi la Cour internationale de justice (CIJ) pour obliger l'Etat sénégalais à juger ou à extrader l'ancien homme fort de N'Djamena [qui a dirigé le Tchad de 1982 à 1990]. Dans la requête adressée à la CIJ, la Belgique a aussi demandé que soient prises des mesures conservatoires visant à empêcher la fuite de l'ancien dictateur dans un autre pays. Cette pression de la Belgique sur le gouvernement du Sénégal traduit l'agacement de plus en plus manifeste de

l'Union européenne à l'encontre du président Abdoulaye Wade et de son attitude pour le moins ambiguë au sujet de Habré, poursuivi pour crimes contre l'humanité et actes de torture.

En effet, les récentes déclarations du président Wade conditionnent la tenue du procès au versement de 27 millions d'euros au Sénégal. Les organisations des droits de l'homme avaient déjà exprimé leur courroux lorsque la justice sénégalaise s'était déclarée incompétente pour juger un homme qui, par le biais de sa police secrète, la redoutable Direction de la documentation et de la sécurité (DDS), a mené une répression impitoyable contre les opposants à son régime qui a fait des dizaines de milliers de victimes. Après des tergiversations et sous la contrainte de la communauté internatio-

nale, le président sénégalais s'est engagé à juger Habré au nom de l'Union africaine. Mais le montant exorbitant de 27 millions d'euros réclamé par Dakar fait croire à beaucoup de défenseurs des droits de l'homme à une manœuvre habile du gouvernement sénégalais pour empêcher la tenue d'un procès que beaucoup voudraient exemplaire pour les nombreux potentats encore en exercice sur le continent. Pis, Wade a déclaré que, s'il n'obtenait pas le financement réclamé, il ferait en sorte qu'Habré "abandonne le Sénégal". Wade multiplie les chausse-trappes. Le fait-il sous la pression du fameux "syndicat des chefs d'Etat africains", dont beaucoup ont des choses à se reprocher ? Il craint sans doute d'ouvrir la boîte de Pandore en livrant Hissène Habré.

Barka Ba, La Sentinelle, Dakar

La Belgique porte plainte contre le Sénégal, réticent à juger Hissène Habré

L'ex-dictateur tchadien est accusé de complicité de crimes contre l'humanité par des ressortissants de son pays qui ont saisi la justice sénégalaise

La Haye, Bruxelles
Correspondants

La Belgique a déposé plainte devant la Cour internationale de justice (CIJ), à La Haye, pour obtenir que le Sénégal se décide soit à juger l'ancien président tchadien Hissène Habré, soit à l'extrader vers Bruxelles. Cette « requête introductive d'instance » devant l'organe des Nations unies chargé de régler les différends entre Etats est le dernier acte de procédure possible pour l'Etat belge qui réclame, depuis plusieurs années, que l'ex-dictateur soit jugé pour complicité de crimes contre l'humanité, actes de torture et barbarie.

En 2005, Bruxelles avait émis un mandat d'arrêt international.

La justice belge était saisie depuis 2000 et 2001 de plaintes de ressortissants tchadiens et d'un Belge d'origine tchadienne. Hissène Habré était, par ailleurs, visé par des plaintes déposées au Sénégal, où il s'est réfugié depuis 1990, par sept personnes et une organisation non gouvernementale. Dakar n'a, dans un premier temps, pas donné suite aux requêtes belges en invoquant des obstacles d'ordre juridique. Les deux Etats se sont ensuite entendus pour que M. Habré soit jugé au Sénégal.

C'est parce que cette promesse n'a pas été tenue que la Belgique a franchi un nouveau pas jeudi 19 février. « Elle a toutes les raisons de saisir la CIJ car le Sénégal poursuit une stratégie du bluff », esti-

me Alioune Tine, membre du Comité international pour le jugement équitable de Hissène Habré, une organisation qui regroupe des mouvements internationaux et tchadiens de défense des droits de l'homme. Dakar n'a engagé aucune procédure et aurait pris

Huit années au pouvoir avant de fuir au Sénégal

1982 Hissène Habré, à la tête des Forces armées du Nord (FAN), renverse le régime du président Goukouni Oueddeï.

1987 Avec le soutien de Paris et Washington, il parvient à mater une rébellion soutenue par le régime libyen du colonel Mouammar Kadhafi.

prétexte de difficultés financières pour ne pas organiser le procès prévu. Début février, le président sénégalais Abdoulaye Wade a indiqué lors du sommet de l'Union africaine, qu'il menaçait de remettre le dossier de M. Habré à cette organisation et de lever la mesure

1990 Chassé du pouvoir par Idriss Déby, Hissène Habré se réfugie au Sénégal.

2000-2001 Plaintes pour complicité de crimes contre l'humanité, actes de torture et barbarie.

2005 Mandat d'arrêt international délivré par la Belgique.

de mise en résidence surveillée de l'ancien dictateur.

Le gouvernement sénégalais reproche à l'Union européenne (UE), qui avait promis de financer le procès, de ne pas respecter ses engagements. Il réclame 27 millions d'euros, un montant qui ne repose, selon les experts de l'UE, sur aucune donnée concrète.

En conséquence, la Belgique demande aujourd'hui à la CIJ de se déclarer compétente pour déclarer que le Sénégal est tenu d'organiser le jugement de M. Habré ou, à défaut, de l'extrader. L'examen du dossier pouvant prendre plusieurs mois, Bruxelles demande aussi à la Cour d'adopter des mesures conservatoires afin que M. Habré soit maintenu sur le terri-

toire sénégalais. Au-delà de cette affaire, l'initiative belge va alimenter le débat entre l'Union européenne et l'Union africaine. Cette dernière s'oppose désormais aux procédures engagées en Europe au titre de la compétence universelle. Critiquant ce qu'ils estiment être un système de « deux poids, deux mesures », des pays africains disent vouloir juger eux-mêmes leurs dirigeants suspectés de crimes contre l'humanité. Le paradoxe serait que cette critique aboutisse à laisser impunis de tels crimes. ■

Stéphanie Maupas
et Jean-Pierre Stroobants

Sur le Web :
<http://www.hnw.org/fr>

Belgium sues to prosecute exiled ex-leader of Chad

By Marlise Simons

PARIS: Belgium has filed an international lawsuit against Senegal, the latest step in a long effort to prosecute the exiled former president of Chad on charges of war crimes, torture and crimes against humanity.

The Belgian government argues that Senegal, where Chad's former leader, Hissène Habré, is living in comfortable exile, must either start its own planned trial or extradite him to face the charges in a Belgian court. Because Senegal has done neither, it is violating international law, the Belgian lawsuit said.

The complaint was filed on Thursday at the International Court of Justice, the United Nations' highest court, which sits in The Hague and deals with disputes between nations.

"We're hoping this will speed things up, because victims of the regime have been fighting for a trial for 18 years," said Reed Brody, a lawyer for Human Rights Watch who has advised Chadian rights groups. "This case has had so many setbacks, it's only through the persistence of Chadian victims that it has survived."

Habré fled to Dakar, Senegal's capital, when he was overthrown in 1990 after eight years of oppressive rule.

A Chadian truth commission said in 1992 that his government had killed up to 40,000 opponents and tortured many others. Survivors of the prisons run by the political police have described atrocities, including the torture and killing of fellow prisoners.

Habré's government received extensive support from Western countries,

including the United States and France, which saw Chad, a former French colony, as a bastion against neighboring Libya. The Reagan administration provided covert support to help Habré take power in 1982 and continued to provide him with military aid.

Habré was first indicted in Senegal in 2000, but the government quickly decided that it would not deal with the case. Chadian victims then filed complaints in Belgian courts, which accepted the case on the principle that grave human rights crimes qualified for "universal jurisdiction."

After four years of investigations, Belgium issued an international arrest warrant for Habré in 2005. But rather than extraditing him, Senegal sought advice from the African Union. That group called on Senegal to prosecute the case "in the name of Africa," rather than permitting a trial in Europe.

Since then, Senegal has adapted its laws and Constitution to make prosecution possible and has said it will try Habré if international donors pay all the costs, estimated at nearly \$36 million.

No contributions have been offered by the African Union, which sought the trial, but Belgium, France, the Netherlands and Switzerland, among others, have pledged money.

European governments have asked for a detailed budget and prosecution plan, but diplomats said Senegal was stalling. Fearing that Habré may flee, Belgium has asked the court in The Hague for an urgent order to Senegal to keep the former president under house arrest and close surveillance.

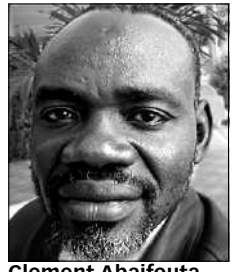
Afrika berecht een Afrikaan - of niet?

Beeld uit de documentaire *The Dictator Hunter* van filmer Klaartje Quirijns over Reed Brody van Human Rights Watch. Als Brody op onderzoek is op een plaats in Tsjaad waar tientallen slachtoffers van Hissène Habré liggen begraven, wordt hij spontaan omringd door treurende vrouwelijke familieleden van de doden.

'Ik moest elke dag mensen begraven'

Clement Abaifouta (50): 'Ik was eerstejaars student, droomde van mijn toekomst. Ik zou naar Duitsland gaan, mijn oom had me uitgenodigd. Waarom ze me oppakten weet ik niet. Dat is de grote vraag. 'Het waren vier zware jaren. Ik werd ziek, ging bijna dood. Ik kon niet eten, slapen, lopen, medicijnen kreeg ik niet. God heeft me genezen. 'De gevangenen waren opeengestapeld als stukken hout, soms vierhonderd in één ruimte. Er was

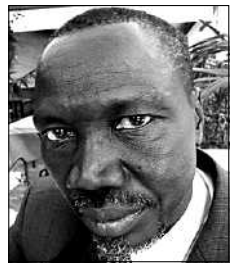

Clement Abaifouta

geen deken, geen bed, niets. 'De psychologische martelingen waren het ergst. Maar ik kon ze niets vertellen, ik was gewoon een jongen die wilde studeren. 'Ik heb zoveel wreedheid gezien. Ik moest elke dag acht tot tien mensen begraven. In 1987 op één dag 37 mensen. 'Het schokkendst was wat ze met de vrouwen deden. Zij werden als sekslaaf gebruikt. Een van de vrouwen raakte zwanger, de baby is overleden in de cel.'

'Mijn seksuele driften waren weg'

Jean Noyoma (47): 'Ik was loodgieter, ik had een klus in de ambassade van Libië. Ze pakten me op, omdat ik een Libische spion zou zijn. Ze gebruikten de *arbatachar*-methode: je handen en voeten worden op je rug gebonden, zodat je bloedvaten afknellen, en met een tuinslang werd ik volgepompt met water. 'Acht maanden ben ik vastgehouden, met zes man in een hok van 1,5 bij 2 meter. Een keer per dag ging de deur open, dan kregen we een bal eten en werden de uit-

Jean Noyoma

werpselen verwijderd. 'Toen ik eruit kwam, was ik te zwak om te eten. Ik heb drie maanden op bouillon geleefd. En mijn seksuele driften waren verdwenen. Het heeft me vier jaar gekost om dat terug te krijgen. Het is een onderwerp waarover nauwelijks wordt gesproken. Maar veel mannen die hebben vastgezeten, hebben het. Ik was jong, ik heb het teruggekregen, maar veel oudere mannen zijn hun seksualiteit voorgoed kwijt.'

'De bewakers hebben me verkracht'

Ginette Ngarbaye (43): 'Toen de politie me arresteerde, was ik vier maanden zwanger, ik was 21. Ze verdachten me van contacten met de oppositie, maar ik wist van niets. Ze hebben me gemarteld met elektroden. Kijk, op mijn arm en borst, dit zijn de littekens. 'Twee jaar heb ik in de gevangenis gezeten. Mijn dochter Annie Ronel werd geboren op 11 augustus 1986. Ze heeft een jaar in de

Ginette Ngarbaye

gevangenis doorgebracht. Haar huid was helemaal kapot. Ze studeert nu in Yaoundé, maar ze heeft nog steeds een zwakke gezondheid. 'Ik ben getraumatiseerd. De bewakers hebben me verkracht. Vorige week maandag kwam ik er nog een tegen in Ndjamena. Ik kwam de kliniek uit na een vaccinatie. Hij zat in een auto. Ik zag dat hij me herkende. En hij zag dat ik hem herkende.'

Senegal heeft beloofd oud-dictator van Tsjaad Hissène Habré te berechten. Slachtoffers vrezen echter dat de politieke wil ontbreekt. België schakelde donderdag het Internationale Gerechtshof in om de druk te vergroten. Door Rob Vreeken

De zaak-Habré

- 1982 - Hissène Habré wordt president van Tsjaad.
- 1990 - Habré afgezet bij staatsgreep; vlucht naar Senegal.
- 1992 - Rapport Tsjadische waarheidscommissie: onder Habré zijn 40 duizend mensen vermoord, duizenden gemarteld.
- 2000 - februari Aanklacht tegen Habré door rechter in Senegal, wegens martelingen en misdrijven tegen de menselijkheid. Huisarrest Habré.
- 2000 - november Slachtoffers klagen Habré in België aan op grond van genocidewet. Onderzoek geopend.
- 2001 - Hoge Raad in Senegal: Habré kan hier niet berecht worden.
- 2005 - België vaardigt internationaal arrestatiebevel uit.
- 2006 - januari Afrikaanse Unie vraagt advies Commissie van Eminentie Afrikaanse Juristen.
- 2006 - mei VN-commissie tegen marteling roept Senegal op Habré te vervolgen of uit te leveren aan België.
- 2006 - juli Advies Afrikaanse Juristen: Senegal moet Habré vervolgen. Afrikaanse Unie neemt advies over. President Wade van Senegal stemt in.
- 2007 - Parlement van Senegal neemt genocidewet aan.
- 2009 - 19 februari België daagt Senegal voor het Internationale Gerechtshof.

Dakar om met internationale en lokale mensenrechtenorganisaties te praten over de vervolging van Habré voor zijn misdaden. Die laat namelijk op zich wachten. Dit in weerwil van de belofte die de Senegalese regering in juni 2006 deed. De Afrikaanse Unie (AU) gaf toen zijn lidstaat opdracht 'uit naam van Afrika' de ex-dictator te berechten. Een unieke beslissing: het eerste geval van 'universele rechtsmacht' in de praktijk waarbij niet een westers land de aanklagende partij is. Afrikanen berechten een mede-Afrikaan. Maar zo eenvoudig blijkt dat niet te gaan. Op papier staat niets een proces tegen Habré (66) in de weg. De Senegalese president Abdoulaye Wade heeft meermalen toegezegd dat dat zal gebeuren. Twee jaar geleden heeft Senegal zelfs zijn wetgeving aangepast met het oog op een proces-Habré. De nieuwe Senegalese wet op internationale misdrijven is een juweeltje, zegt Reed Brody van Human Rights Watch (HRW). 'Misschien wel de beste wet over universele rechtsmacht ter wereld.' Afgelopen zomer werd het juridisch instrumentarium van Senegal verder gereflecteerd met een wet die bepaalt dat misdrijven tegen de menselijkheid ook met terugwerkende kracht kunnen worden vervolgd. In september dienden veertien slachtoffers nog maar eens nieuwe aan-

Senegal en Tsjaad

Uit de papieren blijkt dat Habré direct leiding had over de martelingsessies

Uit de papieren blijkt dat Habré direct leiding had over de martelingsessies

klachten in bij de Senegalese aanklager. 'Alles is klaar voor een proces tegen Hissène Habré', zegt Brody, die al tien jaar met grote gedrevenheid werkt aan de zaak-Habré. De Europese Unie is bereid een groot deel van de kosten (volgens Senegal 28 miljoen euro) te dragen; een eerste bedrag van 2,3 miljoen ligt al klaar. Tsjaad zelf draagt 3 miljoen bij. Dus wat belet Senegal om een dagvaarding te deponeren in de

brievenbus van de riante villa in Dakar waar Habré al negen jaar huisarrest geniet met zijn gezin? 'Politieke onwil', luidt het op de bijeenkomst in Dakar. Slachtoffers en activisten vrezen dat president Wade liever niet zijn vingers brandt. Ook menen ze dat de Afrikaanse Unie niet bepaald druk oefent op Senegal om spijkers met koppen te slaan. 'De Afrikaanse Unie en Senegal lopen het risico beschouwd te worden als medeplichtigen aan de pogingen van Habré zijn straf te ontlopen', zegt de Tsjadische advocaat Jacqueline Moudeina. 'Dit is een schande voor Afrika. We staan nog steeds op punt nul.' Geld is, afgaande op de uitspraken van Wade, het voornaamste probleem. De president eist van de EU boter bij de vis. 'Wade heeft gezegd: eerst geld, dan pas vervolging', zegt de Senegalese mensenrechtenadvocaat Alioune Tine. 'Dat is schandalig! Het is onze nationale plicht Habré te vervolgen.' Aan onderzoek is intussen al veel gebeurd. België probeerde de oud-dictator te vervolgen, op grond van de (inmiddels uitgekilde) Belgische genocidewet. Het dossier van de Belgen, tussen 2000 en 2005 samengesteld, staat ter beschikking van justitie in Senegal. Ook de slachtoffers en hun advocaten hebben het nodige voorwerk gedaan. In 1992 al stelden zij een eerste dossier samen. Een

doorbraak in de zaak-Habré kwam toen Reed Brody en vertegenwoordigers van de slachtoffers in mei 2001 een kijkje namen in het voormalige hoofdkwartier van de beruchte veiligheidsdienst van Hissène Habré, de DDS. Het gebouw was al jaren niet meer in gebruik. Tot hun verbijstering troffen de activisten het gehele archief van de dienst aan: een chaos van tienduizenden folianten en losse papieren, verspreid over de vloeren van het gebouw. Op een videofilm is te zien hoe Brody, met grote ogen en 'Dit is een schat!' stamelend, door een 15 cm hoge papierzee waadt. 'We dachten: mijn God, dit is het!', zegt Brody. 'De slachtoffers hebben er zeven maanden over gedaan om alles uit te zoeken, te ordenen en te kopiëren.' Alles zat erin. Namen van slachtoffers, verslagen van verhoren, doodsvaakjes. Uit de papieren blijkt dat president Habré direct bevel voerde over de DDS en nauwgezet controle had over de operaties van de dienst. Van veel martelingsessies was hij, via een waktalkie, getuige. De bewijzen zijn zo overvloedig, dat de nabestaanden zich afvragen: waar wachten de Senegalezen op? 'Ik denk dat Senegal een spelletje speelt', zegt Abaifouta, voorzitter van de organisatie van slachtoffers. 'Ze hopen dat van uitsstel afstel komt.' De activisten menen dat Habré met de miljoenen die hij heeft ver-

De kleine wereld De winkel als weldoener

Carolina loopt voor mij de Citibank uit en staart naar de rij mensen die in de zon staat te wachten aan de overkant van de parkeerplaats. Het is half tien 's ochtends, een nu al warme februariochtend in een buitenwijk van Los Angeles. Veel kinderen met ouders, veel ouderen in hun eentje: allemaal wachten ze op een gratis ontbijt. Dat heeft Denny's, een restaurantketen met een tijkje meer klasse en kwaliteit dan McDonald's, immers beloofd. 'Mensen worden gek zodra iets gratis is', zegt Carolina, een verpleegkundige op weg naar huis na haar nachtdienst. Ze maakt een schatting van het aantal wachtenden - tegen de honderd - en lacht. 'Weet je, ik wil ook geld besparen. Daar gaan we.' Denny's is een van de vele ondernemingen in de VS die klanten willen binden door iets 'goeds' te doen in zware tijden. Als consumenten niet consumeren, verdient niemand iets. Denny's verdient deze dinsdag geen cent, maar verwacht beloofd te worden voor dit gebaar van vriendschap tegenover de natie. Hyundai: ook zo'n weldoener. Laast kreeg ik thuis in New York een brief van de automaker. In de envelop zat een groen biljet dat verdacht veel op een cheque leek. 28.500 dollar, stond er op. Dat noem ik een *holy shit*-bedrag; het equivalent is 22.500 euro. Hyundai vertelt dat mijn 'krediet-score' gezien is. (Vraag niet

hoe; privacy is fictie, zoals iedereen weet die wel eens naar de fijne tv-serie 24 kijkt.) Op basis van mijn krediet ben ik 'vooraf goedgekeurd' om dat bedrag te lenen voor een nieuwe auto. Dank u. Lief is ook dat ze een 'terugnemgarantie' bieden, voor zover ik weet als enige autofabrikant. 'Als u in het jaar na aankoop uw inkomen kwijtraakt, is Hyundai bereid uw auto terug te kopen.' Dat klinkt wel aardig, maar stel dat je werkloos raakt en dan ook nog je bolide moet inleveren. In de VS betekent dit doorgaans dat je ook niet meer naar sollicitaties of je moeder kunt. Hebben ze daarover bij Hyundai nagedacht? Het voordeel van New York is dat je geen auto nodig hebt. Alles kan met de metro, voor 2 dollar per rit. Bovendien zijn er overal bioscopen, en film is goedkoop vermaak. Dat weten de Amerikanen. De recessie blijkt een goudmijn voor Hollywood. In de eerste zeven weken van 2009 steeg de kaartverkoop voor bioscoopfilms met bijna een kwart, vergeleken met die periode in 2008. Daarbij valt vluchtgedrag waar te nemen. De

populairste films zijn *Friday the 13th* (horror), *He's Just Not That Into You* (romantisch) en tot voor kort *Gran Torino* (waarin Clint Eastwood zijn slechte buurt op schoot als een incarnatie van Dirty Harry). Een andere, zeldzame groeimarkt - even los van de aannemers die verdienen aan het dichtspijkeren van ontruimde huizen - is deodorant. Het blad *Supermarket News* meldde dat de makers van 'klinische formules' - extra sterke deodorant - het in 2008 heel goed deden. Misschien zwen menen meer in zware tijden, terwijl persoonlijke hygiëne zwaar blijft wegen. Elders in de economie schiet het niet op. Als het licht snobistische weekblad *New York* modetips voor onder de 100 dollar gaat geven, is er iets aan de hand. Daarom doet de film *Confessions of a Shopaholic* het waarschijnlijk zo goed. Hou op met winkelen, luidt de boodschap. In de komedie is een jongedame verslaafd aan shoppen. Ik zag de film in Brooklyn. Achter mij zat een horde tienermeisjes. Ze riepen 'oe' en 'ah' bij alle dure schoenen en jurkjes. Maar toen hoofdperson Rebecca Bloomwood eerlijk over haar verslaving sprak, klonk gekreun. 'Ik ook', mompelde iemand. Later zag ik de meisjes bij het fastfoodstalletje op straat. Er was een speciale 'crisisaanbieding': twee hotdogs voor 1 dollar. **Diederik van Hoogstraten**

Sporen Het onuitwisbare oorlogsblazen van Pius XII

Terug naar 2 maart 1939, het begin van het pontificaat van Pius XII. Zal deze oorlogspaus, die hooguit stilzwijgend verzet heeft geboden tegen de nazi's, zalig worden verklaard? Cynische katholieken zien de rel rond de opheffing van de ex-communicatie van Holocaustontkenners als bioschop Williamson slechts als een opwarmertje voor een nog neteliger besluit. Moet oorlogspaus Pius XII zalig worden verklaard? De huidige Duitse paus, Benedictus XVI, heeft de beslissing zeven jaar voor zich uit kunnen schuiven - tot alle archieven over Pius XII openbaar zijn. Maar de druk van voorstanders van de zaligverklaring - juist de leden van de traditionele Pius X-broedergemeenschap, onder wie Williamson - is groot. Zij hadden vorig jaar, op de vijftigste sterfdag van Pius XII, al duidelijkheid gevraagd. Maar zelfs de archieven zullen het blazen van Pius XII nooit helemaal kunnen schoonpoetsen. Daarvoor is zijn pontificaat, dat op 2 maart zeventig jaar geleden begon en samenviel met het fascistische bewind van Mussolini,

de oorlog en de Holocaust, te controverseel. Of hij stilzwijgend verzet tegen de nazi's heeft geboden, is omstreten. Dat hij het niet luidkeels heeft gedaan, is overduidelijk. Pius XII, geboren als Eugenio Pacelli, was voorbestemd voor het pausschap. Hij was al in Rome geboren en begon na zijn priestervijding een carrière bij de diplomatieke dienst van het Vaticaan. Tussen 1920 en 1930 was hij pauselijke nuntius in Duitsland, waarna hij werd benoemd tot kardinaal en de tweede man werd achter zijn voorganger Pius XI. In 1933 sloot hij een concordaat met Hitler dat garandeerde dat de katholieke geloofsbeleving onder diens regering ongemoeid zou blijven, in ruil voor erkenning van Hitlers dictatoriale volmachten. Toen de ware aard van de dictatuur zich ontpopte, schreef Pacelli mee aan de in 1937 uitgebrachte pauselijke encycliciek *Mit brennender Sorge*, waarin stelling werd genomen tegen Hitler. Na de dood van Pius XI werd Pacelli in een conclaaf van een dag tot nieuwe paus verkozen. Zes maanden later brak de Tweede Wereldoorlog uit en begon de Jodenvervolgving in Europa. Paus Pius XII stelde dat het Vaticaan racisme in zijn algemeenheid veroordeelde, maar niet kon ingaan op specifieke wetgeving,

Paus Pius XII in zijn werkkamer in het Vaticaan. Foto EPA

zoals de verplichting tot het dragen van de Jodenster. In zijn kerstrede van 1942 veroordeelde hij 'de vervolging van mensen zonder enige schuld, alleen om redenen van nationaliteit of ras'. SS'er Reinhard Heydrich, architect van de *Endlösung*, was woedend en noemde de paus 'spreekbuis van de Joodse oorlogsmisdadigers'. Pius XII deed er daarna vooral het zwijgen toe, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Nederlandse kardinaal De Jong. De paus probeerde achter de schermen in individuele gevallen een helpende hand toe te steken. Zo verstrekte hij visa aan drieduizend bekeerde Joden, zodat zij naar Brazilië konden emigreren.

Achter de schermen probeerde de paus te helpen

Maar tweeduizend ervan werden weg ingetrokken toen bleek dat het om schijnbekenningen ging. Na de oorlog werd de rol van Pius XII in talrijke boeken en publicaties belicht. Sommige schrijvers stellen dat de paus op de hoogte was van wat er in de concentratiekampen gebeurde en er weinig tegen had gedaan. Anderen betogen juist dat de paus honderdduizenden Joden heeft gered. De latere Israëlische premier Golda Meir noemde Pius XII 'een vriend van de Joden die op het cruciale moment in de geschiedenis zijn stem verhoef tegen het verschrikkelijke onrecht'. Na de oorlog zou Pius XII nog dertien jaar paus blijven. Theologisch was hij zeer behoudend. In zijn encycliciek *Humani generis* uit 1950 pleitte hij voor het handhaven van de traditionele theologische taal. Een van zijn belangrijkste daden was het afkondigen van de tenhemelopneming van Maria als dogma. Hiermee onderstreepte Pius XII de sterke Mariaverering binnen de katholieke kerk. Hij stierf op 9 oktober 1958 en werd opgevolgd door Johannes XXIII, die begon met een hervormingsproces in de kerk. Pius XII werd in 2000 door Johannes Paulus II erbijvraagd verklaard - een eerste stap naar zaligverklaring. **Peter de Waard**

HISSÈNE HABRÉ : LA TRAQUE D'UN DICTATEUR

CANAL+ 22.15 DOCUMENTAIRE ENQUÊTE SUR L'ANCIEN TYRAN TCHADIEN RÉFUGIÉ AU SÉNÉGAL

L'Afrique est-elle capable de juger certains de ses dirigeants accusés de « crimes contre l'humanité » ? Il faut attendre la fin du reportage de « Spécial investigation » sur Canal+ pour comprendre que là réside l'enjeu principal de la traque contre l'ancien président du Tchad, Hissène Habré.

Le Sénégal, où l'ex-dictateur s'est réfugié après sa chute, en 1990, proclame sa volonté d'organiser le procès, mais multiplie les actes en sens contraire. Jusqu'à nommer comme ministre de la justice l'ancien avocat du « Pinochet africain ». Le chantage à l'aide financière occidentale auquel se livre Dakar compromet un procès que les victimes attendent depuis vingt ans.

La condamnation d'un ancien chef d'Etat africain sur le sol même du continent constituerait une première et surtout un précédent que ses homologues en exercice semblent peu enclins à accepter. Hissène Habré est pourtant accusé de 40 000 assassinats politiques et d'innombrables actes de torture. Considéré comme un rempart contre Kadhafi, il avait l'appui de la France de Mitterrand.

AFRICANISER LE COMBAT POUR LES DROITS DE L'HOMME

Pour rendre vivante la tragédie tchadienne des années 1980, Florent Chevolleau a choisi de suivre le personnage qui en a fait l'une des affaires de sa vie, le juriste américain Reed Brody, porte-parole en Europe de Human Rights Watch (HRW). De N'Djamena à Dakar en passant par Bruxelles et Paris, on suit l'infatigable militant des droits de l'homme dans une traque dont l'issue reste incertaine. Efficace, le film n'a rien de commémoratif puisque l'essentiel reste à faire. Passionnant, il décrypte certains des obstacles qui se dressent sur le chemin du chasseur de dictateur.

Certes, les témoignages des survivants et les images de charniers sont accablants. Une victime de tortures évoque

Hissène Habré est accusé de 40 000 assassinats politiques et d'actes de torture. Réfugié au Sénégal, Dakar freine l'ouverture de son procès. D. FAGET/AFP

la « chance de mourir ». Mais un solide dossier d'accusation nécessite aussi le témoignage de personnes impliquées dans les crimes.

Reed Brody, qui fut à l'origine des poursuites contre Augusto Pinochet, n'est pas homme à abandonner la partie. Opiniâtre, médiatique, le chevalier de HRW sait que son combat ne doit jamais apparaître comme celui des Blancs. La plainte contre Habré déposée à Dakar en septembre 2008 par des victimes tchadiennes sous l'égide de Jacqueline Moudeina, avocate à N'Djamena, témoigne de cette volonté d'africaniser le combat pour les droits de l'homme. Sans pour autant oublier les complicités occidentales. « Nous savions qu'Hissène Habré était un chef dur, reconnaît, dans le film, Roland Dumas, ministre des relations extérieures à l'époque du dictateur. Mais ce n'était pas notre premier souci, malheureusement. » ■

PHILIPPE BERNARD

Florent Chevolleau (France, 2009).